

Соловцова О. В.,

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Горлівка

«ПРЕДИКАТИВНІСТЬ», «ПРЕДИКАТНІСТЬ», «ПРЕДИКАЦІЯ»: КОРЕЛЯТИВНІСТЬ / НЕКОРЕЛЯТИВНІСТЬ

У статті проаналізовано граматичний зміст термінів «предикативність», «предикатність», «предикація». Досліджено інтерпретацію цих понять з позицій вітчизняних та зарубіжних вчених.

Ключові слова: речення, предикат, предикативність, предикатність, предикація.

В статье проанализировано грамматическое содержание терминов «предикативность», «предикатность», «предикация». Исследованы интерпретации анализируемых понятий с позиций отечественных и зарубежных ученых.

Ключевые слова: предложение, предикат, предикативность, предикатность, предикация.

The article provides the analysis of the grammatical essence of the terms «predicativity», «predication». The interpretations of the analyzed notions from the position of domestic and foreign scientists are investigated.

Key words: sentence, predicate, predicativity, predication.

Актуальним напрямком сучасної лінгвістики є поглиблене вивчення проблеми репрезентації семантичної структури речення формально-граматичними засобами. Це зобумовлено намаганням мовознавців уточнити таксономію синтаксичних одиниць на нових методологічних засадах, унормувати граматичну термінологію. У цьому аспекті особливе зацікавлення становить аналіз категорії предикації, що детермінує найважливіші характеристики речення як мінімальної комунікативної одиниці мови. У реченнєвотвірному механізмі мови констуктивна роль належить предикату, який своєю семантико-синтаксичною валентністю прогнозує кількісний та якісний склад субстанційних синтаксем, указує на їхні семантичні функції та відношення між ними. У зв'язку з переорієнтацією лінгвістичних досліджень за напрямком від значення до форми особливої актуальності набувають проблеми з'ясування специфіки категорії предикації, співвідношення понять «предикація», «предикативність» і «предикатність», свідченням чого є низка наукових розвідок Й. Ф. Андерша, Н. М. Арват, Н. Ф. Баландіної, І. Р. Вихованця, М. В. Всеволодової, К. Г. Городенської, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітка, В. І. Кононенка, О. В. Кульбабської, М. В. Мірченка, І. І. Слинська, К. Ф. Шульжука та ін.

Представники різних підходів у дослідженні семантики речення відзначають значущість предиката як центрального компонента речення. У фаховому виданні «Українська мова: енциклопедія» подано кілька визначень предиката: «1) формальна категорія синтаксису; те саме, що присудок (*граматичний предикат*); 2) семантична категорія синтаксису; термін, який означає приписувану суб'єктові ознаку (*семантичний предикат*); 3) основний зміст повідомлення, його ядро, рема (*комунікативний предикат*); 4) частина речення, що відповідає предикату судження (*логічний предикат*)» [4, с. 518-519]. У західноєвропейській лінгвістичній термінології поняття «предикат» використовується на позначення частини речення, що відповідає повідомлюваному, а також головного компонента цієї частини. Отже, власне-предикат ототожнюється з присудком, що постає вельми недоречним, оскільки предикат є насамперед змістовим аналогом присудка.

Незважаючи на велику кількість праць, присвячених вивченню предикативності, у лінгвістиці немає загальноновизнаного визначення цього поняття. Необхідність упорядкування поняттєво-термінологічного апарату синтаксичної теорії визначає актуальність дослідження предикативності як базової категорії речення.

Метою дослідження є аналіз поглядів сучасних лінгвістів щодо понять «предикативність» та «предикація». Заявлена мета передбачає вирішення таких завдань: проаналізувати вияви предикативності та предикації в мовній системі; встановити зв'язок предикативності з іншими категоріями речення; з'ясувати корелятивність понять *предикація, предикативність, предикатність*.

В історії лінгвістики можна побачити, що поняття предикативності і предикатності часто перетинаються і їх навіть ототожнюють. Так, деякі мовознавці, зокрема О. О. Селіванова, висувають твердження, що поняття «предикативність» і «предикатність» як логічне відношення й ознака речення «є настільки злитими та взаємно детермінованими, що навряд чи варто їх розділяти» [17, с. 459-460].

Натомість інші дослідники в царині лінгвістики переконані, що саме за умови чіткого розмежування й уточнення понять *предикативність, предикація та предикатність* можна аналізувати категорійну природу речення як багатоаспектної синтаксичної одиниці. Як зазначає І. Р. Вихованець, синтаксичні категорії предикативності, предикації та предикатності неоднорідні за своєю природою і стосуються різних внутрішньоаспектних відмінностей [3, с. 31]. Мовознавець ґрунтовно розв'язав питання про кореляцію граматичного та актуального членування речення. На думку І. Р. Вихованця, закріплену в сучасному мовознавстві, комунікативну категорію предикативності як комплексну категорію, що охоплює категорії часу, модальності й персональності, потрібно називати терміном «надкатегорія реченнєвої актуалізації» та доповнити останню ще одним складником – категорією актуального членування. Предикатність, за І. Р. Вихованцем, – семантико-синтаксична категорія речення, властивість предикатного елемента передавати сукупність значень власне-ознаки і в типових виявах функціонувати в ролі центрального компонента семантико-синтаксичної структури речення [3, с. 30]. У такому тлумаченні речення-висловлення в тексті – це триядерна структура, комунікативне ядро якої оформлене надкатегорією актуалізації, формально-синтаксичне ядро – категорією предикативності, що вказує на стосунок речення до дійсності, на взаємозв'язок (взаємозалежність) головних членів у простому

двоскладному реченні або репрезентує специфіку односкладного простого речення, у якому предикативність нерозчленовано виражає один компонент – головний член; семантико-синтаксичне ядро – категорією предикації, що стосується суб'єктно-предикатних відношень у їх абстрагованому від комунікативних категорій модальності, часу, особи й актуального членування речення вияві [3, с. 29].

Висловлений І. Р. Вихованцем погляд щодо семантичних складників категорії предикативності (синтаксична модальність, синтаксичний час й синтаксична особа) тотожний з лінгвістичними підходами В. В. Виноградова (вперше обґрунтував поняття предикативності), П. О. Леканта, М. В. Мірченка, О. Б. Сирогініної, які під терміном «предикативність» із заявленими семантичними складниками розуміють синтаксичну категорію, яка виражає відношення повідомлюваного до дійсності, формуючи тим самим речення як комунікативну синтаксичну одиницю [2, с. 12; 10, с. 6; 13, с. 194; 18, с. 52]. Предикативність виражається за допомогою морфологічних і синтаксичних засобів (дієслівні форми, співвідношення членів речення, інтонація, порядок слів), що формують сутність граматичної форми речення [10, с. 7-8].

Поняття «предикативність» О. П. Лекант не відмежовує від категорії предикації, розуміючи останню як приписування ознаки предмету висловлення за допомогою двох компонентів речення, що сполучаються між собою [10, с. 11]. У структурі речення оформлюються основна предикація, що має модально-часову характеристику і виявляється в предикативній основі речення, і додаткова предикація.

Предикатність у лінгвістичній концепції М. В. Мірченка – це семантико-синтаксична надкатегорія, властива реченню як відповідному мовному і мовленнєвому утворенню. Суть предикатності як категорійного явища ґрунтується на функційній специфіці мовних ресурсів представляти домінанту предиката у реченнєвій структурі. Предикатність – це семантична сутність, запрограмована системними відношеннями у міжкомпонентній структурі речення. Це семантико-синтаксична надкатегорія, узагальнене абстрактне поняттєве явище віртуального реченнєвого рівня [13, с. 113].

М. В. Мірченко пропонує розрізнити два різновиди реченнєвої категорії предикативності: 1) предикативність як комплексну категорію, надкатегорію, що виражає відношення повідомлюваного в реченні до дійсності, формує речення як комунікативну синтаксичну одиницю і складається з трьох підкатегорій (синтаксичного часу, модальності й персональності); 2) предикативність (тобто предикативний зв'язок) як формально-синтаксичну категорію, що стосується тільки двоскладного простого речення з виділюваними в ньому двома головними членами речення – підметом та присудком і вказує на синтаксичний зв'язок (взаємозв'язок) між підметом і присудком. [13, с. 194].

А. П. Загнітко зазначає, що предикативність є граматичним втіленням предикації, і відповідно, планом вираження (форми) для речення, результатом акту предикації [6, с. 283]. У цьому аспекті предикація – це «акт співвіднесення віртуального речення з презентованою екстралінгвальною денотативною ситуацією цілим комплексом морфологічних і лексичних засобів, домінування серед яких дієслівних є незаперечним фактом» [6, с. 287]. Предикатність – семантична ознака мовного вираження [6, с. 545], постійна типізація предиката як особливої семантичної сутності у формі структурних схем речення «зумовила закріплення певних сем у структурі самої лексики на віртуальному рівні і визначає рівень її предикатності» [6, с. 295]. М. І. Лещенко справедливо підкреслює, що «віртуальному реченню властива предикатність, а актуальному – предикативність. Предикатність речення полягає в його організації навколо предиката і в його суб'єктно-предикатному членуванні, а предикативність – у віднесеності змісту речення до дійсності» [11, с. 31]. Дослідження предикативності, за А. П. Загнітком, повинно відштовхуватись: 1) від встановлення засобів і носіїв предикативності, 2) визначення специфіки корелятивності / некорелятивності типу мисленнєвої операції й відповідного предиката [6, с. 283].

За переконливим твердженням А. П. Загнітка, «розмежування предикації і предикативності є вельми суттєвим, оскільки воно є базовим у розмежуванні семантичної елементарності / неелементарності речення» [6, с. 421]. Предикація – це «позамодальне і позачасове сполучення субстанції з ознакою, суб'єкта з предикатом» [19, с. 248], а «предикативність – це сполучення суб'єкта з предикатом в актуалізованому щодо модальності і темпоральності вимірі» [6, с. 421].

Предикація в такому її розумінні належить не всьому реченню, а лише його пропозиційній частині, оскільки іменник і дієслово, що виражають субстанцію й ознаку відповідно, – це мовні елементи, які представляють, по-перше, пропозицію, і, по-друге, предикативний мінімум речення. Речення, організовані у вигляді суб'єктно-предикатної структури, в розчленованому вигляді виражають структуру думки – її предмет (суб'єкт) і ознаку (предикат).

За формального підходу виявлення сутності предикації пов'язане з не менш дискусійною проблемою предикативності як релевантною граматичною ознакою простого речення. Подекуди предикацію розуміють як відношення між елементами двоскладного речення, передусім між підметом і дієсловом-присудком, фактично ототожнюючи категорії предикативності й предикації (Є. К. Тимченко, О. Н. Синявський, С. С. Смеречинський).

Введене О. М. Пешковським поняття присудковості не ототожнюване повною мірою з поняттям предикативності. Мовознавець кваліфікує присудковість як «граматичну категорію, точніше, найважливішу з категорій, оскільки вона міцно зчеплює мовлення з мисленням» [15, с. 172]. На думку мовознавця, присудковість – не лише те, що робить присудок присудком; без цього головного члена взагалі немає речення. Розширюючи у такий спосіб поняття присудка й водночас не відмежовуючи його від предиката (порівн.: «присудок інакше називається предикат, ... а сам процес вираження думки за посередництвом «присудкових» слів і форм – предикатуванням або предикацією») [15, с. 182], О. М. Пешковський ототожнює речення і судження, мову й мислення.

Г. П. Мельников вважає, що під предикацією варто розуміти будь-який розумовий акт, тобто зміну структури свідомості, що протікає під впливом сприйнятих знаків. Послідовність мовних знаків, що викликає хоча

б єдину предикацію, автор пропонує називати повідомленням. Г. П. Мельников розуміє предикацію як перетворення, що забезпечує «формування нового, вивідного, знання у свідомості слухача», водночас вона має відношення до розшифровки повідомлення реципієнтом, до вивідного знання, що актуалізується в комунікативному акті у свідомості одержувача інформації [12, с. 152].

За комунікативно-функційного підходу (М. В. Всеволодова, І. П. Распопов) предикацію розглядають як репрезентант висловлення, до того ж у типових випадках предикація збігається з категорією актуального членування: фокус теми – предикований, а фокус реми – предикувальний компонент [9, с. 29].

Потребу використання лише морфологічного критерію до вивчення предикативності обґрунтовує І. Огієнко, також вважаючи дієслово основним репрезентативом цієї категорії, оскільки воно – «дієва чи часова прикмета підмета як головного діяча речення» [14, с. 103]. Відношення між елементами речення – суб'єктом (підметом) і предикатом (присудком) – він кваліфікував як «предикуювання» [14, с. 119].

Лінгвістичні одиниці «предикативність», «предикація» та «предикатність» О. О. Потебня розглядав як втілення мисленнєвої діяльності, виявляючи універсальні механізми, актуальні для будь-яких аспектів реального життя слова, говорячи про «зв'язування двох одиниць думки; пояснюваного (психологічний суб'єкт) і пояснювального (психологічний предикат)» [16, с. 81]. Предикативний зв'язок (за О. О. Потебнею, «граматична форма особового дієслова») є головним в реченні. Релевантною ознакою речення, на думку О. О. Потебні, є його предикативність, тобто властивість присудка поєднуватися з підметом для творення речення; головним носієм предикативності з членів речення є присудок, з частин мови – дієслово.

Категорія предикативності, як зазначає М. Я. Блох, пов'язує два діалектично протилежні аспекти речення – мовленнєвий і мовний – і включає речення на рівні типізованої моделі в знакову систему мови. Отже, предикативність – синтаксична модальність як особлива мовна властивість речення, що реалізує його якісну визначеність безпосередньо як речення. [1, с. 97].

Центр предикації, за М. Я. Блохом, формує особове дієслово, і сутнісні предикативні значення передаються через його граматичні категорії, насамперед категорії часу і способу. Однак предикація так само виявляється в інших формах і елементах речення, які встановлюють відношення названих предметів і явищ до дійсності [1, с. 97-98]. Предикація (предикативна семантика) може виражатися також інтонацією, порядком слів, різними службовими словами.

Г. Г. Поцепцов розглядає предикативність як спосіб актуалізації позамовної дійсності, синтез суб'єктивного та об'єктивного [7, с. 164]. На думку лінгвіста, у плані історичного розвитку предикативність є первісним, найзагальнішим усвідомленням людиною дійсності, предикація – «продукт» його еволюції, «концептуально-структуроване (розчленоване на концепти та об'єднане в структуру) усвідомлення людиною навколишнього середовища, а точніше – усвідомлення своєї особи в ньому» [5, с. 70].

Отже, аналіз основних шкіл і напрямків, які вивчають категорії предикації та предикативності, засвідчує, що ці поняття безпосередньо пов'язані з теорією речення або висловлення. Вивчення предикації в аспекті її значущості щодо формування речення як елементарної комунікативної одиниці має тривалу історію і характеризується наявністю подеколи протилежних поглядів на її природу. Існуючі погляди на сутність поняття предикативності прийнято зводити до трьох основних точок зору: денотативної (семантичної), логічної і синтаксичної, що полягають відповідно: 1) у співвіднесенні висловлювання з конкретною ситуацією; 2) в поєднанні суб'єкта з предикатом, який позначає предмет думки та ознаку, що нею наділяється суб'єкт; 3) в поєднанні структурних членів речення – підмета і присудка, наділених певними граматичними характеристиками [6, с. 283]. На основі проаналізованого у розвідці матеріалу можемо говорити про те, що в сучасній лінгвістичній думці існують погляди щодо необхідності чіткого розмежування категорій предикації, предикатності та предикативності як таких, що співвідносяться з різними аспектами речення (І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, М. В. Мірченко) або ж фактичного отождоження категорій предикативності та предикації (О. Н. Синявський, С. С. Смеречинський, Є. К. Тимченко) при погляді на предикацію як відношення між елементами двоскладного речення, насамперед між підметом і дієсловом-присудком. Зважаючи на виокремлені підходи до визначення статусу категорій предикації і предикативності, аналіз семантичних складників категорій, ми, вслід за І. Р. Вихованцем, А. П. Загнітком, О. В. Кульбабською та іншими мовознавцями, схильні вважати, що предикація і предикативність як поняття існують окремо, виступаючи планом змісту і планом вираження для речення відповідно, реалізуючи в цілому комунікативні потенції речення як багатоаспектної синтаксичної одиниці, а значущість цих категорій для досягнення лінгвістичного внутрішнього змісту речення зобумовлює перспективи подальшого дослідження.

Література:

1. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики [Текст] / М. Я. Блох. – М. : Высш. шк., 2002. – 160 с.
2. Виноградов В. В. Некоторые задачи изучения синтаксиса простого предложения [Текст] / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1954. – №1. – С. 3-29.
3. Вихованець І. Р. Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності [Текст] / І. Р. Вихованець // Українська мова. – 2002. – №1. – С. 25-31.
4. Вихованець І. Р. Предикат [Текст] / І. Р. Вихованець // Українська мова : енцикл. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 518-519.
5. Жаборюк О. А. Про мовний і логічний аспекти предикації (на матеріалі англійської мови) [Текст] / О. А. Жаборюк // Мовознавство. – 2000. – №1. – С. 69-74.
6. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «БАО», 2011. – 992 с.

7. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка : учебник [Текст] / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высш. школа, 1981. – 285 с.
8. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология [Текст] / В. Б. Касевич. – М. : Наука, 1988. – 310 с.
9. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні [Текст] / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернівецьк. нац. ун-т, 2011. – 672 с.
10. Лекант П. А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке : Учеб. пособие для филолог. спец. пед. ин-тов [Текст] / П. А. Лекант. – М. : Высш. шк., 1986. – 176 с.
11. Лещенко М. И. Виртуальный и актуальный аспекты предложения [Текст] / М. И. Лещенко. – Мн. : Вышэйш. шк., 1988. – 132 с.
12. Мельников Г. П. Сущность предикации и способы ее языкового значения и структура предложения [Текст] / Г. П. Мельников // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения : сб. ст. – М. : Наука, 1969. – С. 116–126.
13. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] [Текст] / М. В. Мірченко. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.
14. Огієнко І. Історія української граматичної термінології [Текст] / І. Огієнко // Записки Українського наук. т-ва. – К., 1948. – Кн.1. – С. 94-129.
15. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении [Текст] / А. М. Пешковский. – изд. 7-е. – М., 1956. – 524 с.
16. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : в 4 т. Глагол [Текст] / А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1977. – Т. 4. – 406 с.
17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] [Текст] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2008. – 712 с.
18. Сиротинина О. Б. Лекции по синтаксису русского языка [Текст] / О. Б. Сиротинина. – М. : Высш. шк., 1980. – 142 с.
19. Степанов Ю. С. Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика) [Текст] / Ю. С. Степанов. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 360 с.
20. Степанов Ю. С. Семиотические структуры языка (три функции и три формальных аппарата языка) [Текст] / Ю. С. Степанов // Изв. АН СССР, Сер. Лит-ры и языка. – Т. 32. – 1973. – №4. – С. 340-355.
21. Thomas J. Meaning in Interaction. An Introduction to Pragmatics [Text] / J. Thomas. – Longman, 1995. – 430 p.